

Investigating the components of legislative penal policy against currency smuggling through circumventing sanctions

Ali Jamshidi Nik PhD student, Department of Criminal Law and Criminology, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran.. Email: ali.jamshidinik@gmail.com

Amir Samavati Pirooz Corresponding author, Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran. Email: amir.Samavati@kian.ac.ir

Ayatollah Parvizifard Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran. Email: ayat_parvizifard@yahoo.com

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Keywords:

Sanctions Evasion,
Smuggling,
Currency Smuggling,
Criminalization.

ABSTRACT

The exit and entry of foreign currency into the country is a vital matter that is generally subject to a lot of supervision by the government, but nevertheless, foreign currency smuggling in the country is a problem for which the legislator has set policies. However, there are still many ways to smuggle foreign currency, which are sometimes not criminalized by the legislator and legal loopholes are still felt in it. One of these ways is smuggling foreign currency through the abuse of circumventing the sanctions imposed on Iran by the League of Nations. Generally, the exit and entry of value into the country during the sanctions are carried out through non-SWIFT ways and through secret financial channels, which, if not controlled by the legislator and the government, leads to foreign currency smuggling. Therefore, in this present study, we have intended to address the ways to prevent this issue and also to identify and determine the way to circumvent sanctions once and for all so that by properly criminalizing this issue, foreign currency smuggling can be prevented. Our method in this research is based on a library and survey study method and is descriptive-analytical.

Cite this Article: Jamshidi Nik, A. , Samavati Piroz, A. and Parvizi Fard, A. (2024). Examining the components of legal criminal policy against currency smuggling by circumventing sanctions. *International Relations Researches*, 14(1), 281-308. doi: 10.22034/irr.2025.508175.2672

© Author(s)

Publisher: Iranian International Studies Association

DOI: 10.22034/irr.2025.508175.2672

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بررسی مولفه های سیاست کیفری تقنینی در قبال قاچاق ارز از طریق دور زدن تحریم ها

علی جمشیدی نیک دانشجوی دکتری گروه حقوق جزا و جرم شناسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران. رایانامه: ali.jamshidini@gmail.com
امیر سماواتی پیروز نویسنده مسئول، استادیار گروه حقوق جزا و جرم شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران. رایانامه: amir.Samavati@kian.ac.ir
آیت اله پرویزی فرد استادیار گروه حقوق جزا و جرم شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران. رایانامه: ayat_parvizifard@yahoo.com

درباره مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی کلیدواژه‌ها: دورزدن تحریم ها، قاچاق، قاچاق ارز، جرم انگاری تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۳۱	خروج و ورود ارز به کشور امری حیاتی است که اصولاً با نظارت های بسیار از سوی دولت روبه روست اما با این حال قاچاق ارز در کشور معضلی است که قانون گذار برای آن خط مشی هایی تعیین نموده است. با این حال راه های زیادی هنوز برای قاچاق ارز وجود دارد که بعضاً از سوی قانون گذار جرم انگاری نگردیده و همچنان خلاء های قانونی در آن احساس می گردد. یکی از این راه قاچاق ارز از طریق سوء استفاده از دور زدن تحریم هایی است که از سوی جامعه ملل بر ایران تحمیل گشته است. عموماً برای خروج و ورود ارز به کشور در زمان تحریم ها از راه های غیر سوئیفتی و از طریق کانال های مالی مخفی انجام می گیرد که در صورت عدم کنترل از سوی قانون گذار و دولت، به قاچاق ارز منجر می گردد. از همین رو ما قصد داشته ایم در این تحقیق حاضر به چگونگی راه های پیشگیری از این مسئله پرداخته و همچنین قاچاق ارز از طریق دور زدن تحریم ها را یک بار برای همیشه مشخص و معین نماییم که بتوان با جرم انگاری درست این مسئله، از قاچاق ارز جلوگیری گردد. روش ما در این تحقیق مبتنی بر شیوه ی مطالعه کتابخانه ای وبده و به صورت توصیفی - تحلیلی انجام گرفته است.

استناد به این مقاله: جمشیدی نیک، علی، و سماواتی پیروز، امیر و پرویزی فرد، آیت اله. (۱۴۰۳). بررسی مولفه های سیاست کیفری تقنینی در قبال قاچاق ارز از طریق دور زدن تحریم ها. پژوهش های روابط بین الملل، ۱۱(۱)، ۲۸۱-۳۰۸. doi: 10.22034/irr.2025.508175.2672

© نویسنده(گان)

ناشر: انجمن ایرانی روابط بین الملل

وارد یا خارج کردن ارز از کشور دارای قواعد خاصی است که عدول از آن قواعد موجب برخورد قانون با شخص عدول کننده خواهد بود. مهمترین مسئله ای که در اینجا وجود دارد، چگونگی خارج یا وارد کردن ارز بوده و اینکه این امر توسط چه شخص یا مقامی انجام می گیرد چرا که جابه جایی ارز از مرز محدودیت های خاص خود را دارد. با توجه به این موضوع باید اذعان نماییم در سال های اخیر که کشور ما درگیر تحریم ها بوده، ورود و خروج ارز چه برای اشخاص و چه برای دولت بسیار دشوار بوده است؛ لذا همین امر موجب ظهور تفکری با عنوان دور زدن تحریم ها یا همان جابه جایی ارز مورد نیاز کشور در زمان تحریم ها بدون ایجاد حساسیت های قانون مدارانه در جامعه ی بین المللی، گشته که طبق آن ورود و خروج ارز خارج از قواعد بانکی بین المللی و خارج از مسیرهای مالی قانونی بین المللی انجام می گیرد و در برخی موارد این موضوع به دلیل اتصال سیستم بانکی کشور با سیستم جهانی بانکداری در سیستم بانکی داخلی نیز ثبت نمی گردد این موضوع به اشخاص اجازه می دهد تا قواعد قانونی موجود در زمینه قاچاق ارز را نیز زیر پا بگذارند. بنابراین قاچاق ارزی که از طریق دور زدن تحریم ها در حال حاضر اتفاق می افتد، صدمات و لطماتی را به ارزش های بنیادین نظام و اقتصاد کلان کشور وارد ساخته که ما در پی شناسایی این خلاء ها و همچنین ورود سیاست تقنینی کیفی جهت جرم انگاری مستقل آن در زمان وضع و تصویب قوانین می باشیم. چنانکه پیش تر «قانونگذار در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ و اصلاح آن در سال ۱۳۹۶، در بند (خ) از ماده (۲) قانون موصوف: «هر گونه وارد خارج کردن، فروش یا حواله ارز بدون رعایت ضوابط تعیینی توسط دولت یا مجوزهای لازم از بانک مرکزی، اعم از اینکه در سطح بازار داخلی یا فضای مجازی (سایبر) باشد» را قاچاق ارز محسوب و ارز را در بند (پ) ماده (۱) این قانون: «پول رایج کشورهای خارجی اعم از اسکناس، مسکوکات، حوالجات ارزی و سایر اسناد مکتوب یا الکترونیکی است که در مبادلات مالی کاربرد دارد»، تعریف کرده است.

بند «خ» ماده (۲) بیان میدارد: «علاوه بر مصادیقی که در قانون امور گمرگی مصوب ۱۳۹۰/۰۸/۲۲ ذکر شده است، موارد زیر نیز قاچاق محسوب می شود: و ادامه ی بند های ماده نیز آمده است: عدم رعایت ضوابط تعیین شده از سوی دولت یا نداشتن مجوزهای لازم از بانک مرکزی برای ورود، خروج، خرید، فروش یا حواله ارز». موضوعات مبهمی که می تواند ذهن ما را به خود معطوف نماید این است که تعریف ارز و قاچاق ارز چیست؟ «ارز عبارت است از کلیه اسناد و اوراق بهاء دار و روش ها و ابزاری

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

رفتار غیر قانونی و مجرمانه گردد. البته بایسته های سیاست کیفری تقنینی در مورد این مسئله معطوف به ظاهر موضوع است و ماهیت موضوع را که به عدم پیشگیری مناسب از ورود و خروج ارز بر می گردد، از نظر دور داشته و در این زمینه نیاز به توجه قانون گذار می باشد.

در واقع قصد ما در تحقیق ی پیش رو تفکیک مبحث قاچاق ارز از ورود و خروج ارز برای کمک به اقتصاد کشور است که البته با وضعیت فعلی کشور که در محاصره ی تحریم ها هستیم پاسخ درخور برای آن ارائه نشده است. اعتقاد ما این است که ارتکاب هرگونه عملی که بر ضد امنیت اقتصادی جامعه باشد می تواند به عنوان یک جرم تلقی شده و می توان آن را بر اساس دیدگاه های سیاست تقنینی مورد بررسی و تحقیق قرار داد. لذا با تکیه بر بایسته های سیاست تقنینی کیفری در برابر قاچاق ارز از طریق دور زدن تحریم ها و امکان شناسایی این عمل به عنوان نوعی عمل خلاف خواهیم پرداخت.

۱. آسیب شناسی تقنینی در جرم انگاری و جرم ستیزی قاچاق ارز با دور زدن تحریم

مسئله هر گاه سوءاستفاده از فضای تحریم به نفع تاجران تحریم که به طریقی از فشار حاکم بر جامعه سود می برند، به ضعف قانون در پیشبینی و کنترل رفتارهای انحرافی و باندی برمی گردد. البته این جزو بدیهیات است که در صورت ضعف قانون گذار رفتارهای انحرافی سازمان یافته تر و گسترده تر شده و در عین حال می توانند قانون را نیز از طریق ایجاد روابط پنهانی با رأس هرم در دولت، دور بزنند. چنین امری در کشورهایی که تحت تحریم قرار دارند مسئله ای شایع است اما ظاهراً چشم قانون گذار و چشم دولت نسبت به این موضوع بسته است. باید بگوییم ما در تحقیق خویش تنها به دنبال پژوهش و رسیدن به چند جواب کوتاه صرف نیستیم بلکه به دنبال انتقاد مستقیم از سیستم حاکم بر دولت و جامعه هستیم که اجازه می پرونده های اخلاف ارزی روز به روز بیشتر و بزرگتر گردد. در چنین حالتی قصد داریم در این قسمت به چگونگی آسیب شناسی تقنینی در جرم انگاری و جرم ستیزی قاچاق ارز با دور زدن تحریم بپردازیم.

۱-۱. آسیب شناسی در قوانین کیفری

اولین آسیبی که در قوانین کیفری ایران برای مبارزه با قاچاق ارز دیده می شود، عدم اقتدار قانون گذار در تعیین شرایط نرخ ارز و عدم پوشش دقیق رفتار بانک مرکزی نسبت به نوسانات اقتصادی ایران با توجه تحریم هاست (شکری و همکاران، ۱۳۹۹ : ۳۳-۵۹) در چنین حالتی که قانونگذار برای ایجاد هماهنگی بین اقتصاد ارزی و سیاست های کیفری مبارزه با قاچاق ارز تعارف کرده و تعلل به

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

حرفه ای در بازار پول است البته مناسب بود به این مطلب در قانون نیز توجه شود و هرگونه معامله ارزی (خرید فروش و) حواله را بدون کسب مجوز از بانک مرکزی جرم تلقی نمی کرد و صرفاً به معاملاتی اشاره میکرد که نیازمند کسب مجوز از بانک مرکزی هستند. بعبارت بهتر انشای پیشنهادی درست این ماده به این صورت میتواند باشد: «ورود خروج، خرید فروش و حواله ارز در مواردی که نیازمند کسب مجوز از بانک مرکزی است بدون کسب مجوز مربوطه قاچاق ارز محسوب میشود. قانونگذار در ماده (۷) ق. م. ق. ک احکام دیگری را مقرر داشته که این تصور را به ذهن می آورد؛ گویا قانونگذار قصد داشته است که از هر نوع معامله ارز جز در بازارهای رسمی جلوگیری کند و آن را مشمول عنوان قاچاق قرار دهد. «بانک مرکزی موظف است در جهت پیشگیری و کنترل بازار مبادلات غیر مجاز ارز اقدامات زیر را بعمل آورد: (الف) تعیین و اعلام میزان ارز قابل نگهداری و مبادله در داخل کشور همراه مسافر همراه رانندگان عبوری و مواردی از این قبیل؛ (ب) ایجاد سامانه اطلاعات مالی صرافیها و رصد و ارزیابی فعالیت آنها.» تبصره های این ماده نیز تکالیفی را برای بانک مرکزی و دولت مقرر مینمایند براساس تبصره (۱) این ماده «دولت مکلف است ارز مورد نیاز اشخاص را تامین و در صورت عدم کفایت آن بازارهای مبادله ارز آزاد را بگونه ای ایجاد کند که تقاضای اشخاص از قبیل ارز مسافری و عبوری از طرق قانونی تامین گردد براساس تبصره (۲) همان ماده عرضه و فروش ارز خارج از واحدهای مجاز تعیین شده توسط دولت بوسیله اشخاص و واحدهای صنفی ممنوع است و با مرتکبان مطابق قانون رفتار میشود» تبصره (۳) نیز مقرر میدارد دولت حدود و مقررات استفاده کند». از ارز را تعیین می این ماده چند ابهام دارد که تبیین آنها ضروری است نخست؛ مفهوم دولت و بانک مرکزی در تبصره (۳) خلط شده است.

درست است که دولت در مفهوم عام آن شامل بانک مرکزی نیز می شود و بانک مرکزی نیز یکدستگاه حاکمیتی است اما باید توجه داشت که در همین قانون وظایف بانک مرکزی و دولت جدا از یکدیگر ذکر و بنظر میرسد که مقنن به این تفکیک وظایف توجه داشته است. در قانون هرجایی سخن از وضع ضوابط معاملات ارزی یا وضع مقررات حاکم بر ارز نام برده شده بانک مرکزی مسوول آن دانسته شده است. با اینحال، در تبصره (۳) مقرر داشته دولت حدود و مقررات استفاده از ارز را معین می کند». اگر مقصود از دولت در این تبصره، هیات وزیران و قوه مجریه باشد آنگاه این پرسش مطرح خواهد شد که تعارض این تبصره با سایر موادی که وضع مقررات حاکم بر ارز را وظیفه بانک مرکزی میدانند چگونه باید حل کرد و اگر مقصود، معنای عام دولت باشد و تبصره (۳) به بخش ذیصلاح دولت؛ یعنی بانک

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

رانندگان عبوری و مواردی از این قبیل باید توسط بانک مرکزی انجام شود؛ نیز از همین نوع هستند بر اساس تبصره اخیر بانک مرکزی باید مشخص کند که هر کس تا چه میزان میتواند ارز نگهداری کند و زاید بر آن ممنوع و بالتبع قاچاق تلقی میشود. البته تاکنون بانک مرکزی اقدام به تعیین چنین میزانی نکرده است و به تعیین میزان مجاز ارز ورودی و خروجی بسنده کرده است.

در عمل نیز اجرای چنین مقرره ای که نوعی ارز را کالای ممنوع قلمداد می کند و تنها نگهداری میزان مشخصی را که بانک مرکزی مجاز اعلام کرده از شمول این ممنوعیت خارج میکند با مشکلات فراوان همراه خواهد بود بنظر میرسد با فرونشستن التهابات بازار ارز و بازگشت آرامش نسبی به بازار نیاز به بازنگری در قانون مزبور وجود دارد. همچنین توافق هسته ای و ورود سرمایههای خارجی به کشور نیازمند آنست که در مقررات ارزی کشور بازنگری صورت گیرد و فضای مناسبی برای حضور سرمایه گذاران خارجی در کشور فراهم شود کشوری که در آن نگهداری ارز ممنوع بوده و خرید و فروش ارز فقط در صرافی مجاز باشد و حتی بصورت موردی نتوان چنین کاری را انجام داد گزینه مناسبی برای سرمایه گذاران خارجی نخواهد بود و چنین مقرراتی فضای کسب و کار در کشور را سخت تر خواهد کرد. (ستوده گندشمین، دیندار بوسجین و صمدیان، ۱۳۹۵ : ۹۶ - ۱۲۰)

۲-۱. آسیب شناسی پیشگیری

پیشگیری کارآمد مهمترین قدمی است که باید در راستای کنترل و کاهش جرایم اقتصادی ناشی از رفتار دولت انجام داد. بدین نحو که می بایست کارآمدی نوع پیشگیری مد نظر ما باشد نه زیادت نظری های اطراف آن. و البته باید همخوانی نوع پیشگیری با جامعه ایران را نیز مورد توجه قرار دهیم. به طور کلی اگر بخواهیم بررسی داشته باشیم باید بگوییم که چنین پژوهشی که دقیقاً میزان همخوانی را نشان دهد تا کنون انجام نشده است. به همین دلیل نیز نمی توان با چنین منطقی در این پژوهش پیش رفت اما از نظر ما برای پیشگیری از جرم دولتی که با تکیه بر افشاگری انجام شود، مهمترین موضوع توجه به کنش اجتماعی است که راستای گردش اطلاعات انجام می شود. در واقع کنش های اجتماعی موثر بر گردش اطلاعات به خصوص اطلاعاتی که می تواند افشاکننده ی جرایم دولتی باشد، بسیار حائز اهمیت است.

در پیشگیری اجتماعی و نیز پلیس و نظام قضایی جامعه محور، یکی از الزامات مهم برای نظام قضایی و پلیس در پیشگیری از جرم تفویض اختیارات و مشارکت دادن مردم و نهادهای مدنی و صنفی در مبارزه

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

رفتارهای مجرمانه ایفاء کند. نتیجه تحقیق باباییان و همکارانش در شهر تهران نشان می‌دهد که آموزش همگانی از طریق بروشورها، مطبوعات، تلویزیون، رادیو و آموزش‌های الکترونیک تا حد بسیار زیادی در آگاهی افراد نسبت به مصادیق، رفتارها و پیامدهای رفتار مجرمانه تأثیر داشته‌اند. اکنون بیش از گذشته ضرورت دارد که پلیس و دستگاه قضایی برای ایجاد محیطی سالم به سمت تعامل با مردم و فرهنگ‌سازی حرکت کنند. آموزش و آگاهی‌رسانی عمومی می‌تواند افراد در معرض خطر را در محل‌های آسیب‌پذیر از ارتکاب جرم باز دارند. (هاشمی و فرهمند، ۱۳۹۲: ۳۰)

نخستین نسل از تدابیر پیشگیرانه به توسل به نظام کیفری و اعمال مجازات نسبت به مرتکبان جرایم محدود بود. در گذشته تصور می‌شد که شکنجه و مجازات‌های شدید می‌توانند ترس و وحشت را در اجتماع پدید آورند و در نتیجه مانع از ارتکاب جرم توسط دیگران شوند. این تدابیر و سیاست‌های پیشگیری از جرم همراه با انتقام در ملاء عام بودند و با تبلیغات و خشونت بسیار در برابر دیدگان مردم انجام می‌شدند. اما با وجود اعمال مجازات‌ها، حتی مجازات‌های سنگین و خشن، هرگز از میزان جرایم کاسته نشد. وانگهی، با الهام از اندیشه‌های اندیشمندان و مصلحین، دولت‌ها با لحاظ تدابیر فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی از تدابیر پیشگیری غیرکیفری نیز برای پیشگیری و کاهش جرایم و جلوگیری از تکرار جرم بهره بردند (معظمی، ۱۳۸۶: ۹۳). انریکو فری از بنیانگذاران مکتب تحقیقی در اواخر سده ۱۹ در کتاب خود تحت عنوان «افق‌های نوین حقوق کیفری» خواستار تجدیدنظر در حقوق کیفری و توجه به نحوه مبارزه با بزهکاری شد. وی با بی اثر دانستن کیفرها از نظر پیشگیری عمومی، برنامه گسترده‌ای از اقدامات پیشگیرانه را با استفاده از راه‌های پیشگیری غیر قهرآمیز که ماهیتی تربیتی، اجتماعی و اقتصادی دارند ترسیم کرد (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۸۲: ۵۶۱). از زمان ظهور تفکر علمی در مورد جرم و پیشگیری از آن، تمام توجه جرم‌شناسان به شخص مجرم و شیوه‌های مهار بزهکاری یا اصلاح و یا درمان مجرمان بوده است. در گذشته سنگ بنای تشکیل سیاست جنایی فقط معطوف به مرتکب جرم بود، اما از چند دهه قبل، جرم‌شناسان پژوهش‌های خود را بر روی راهبردهای پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمان متمرکز کرده‌اند (کوسن، ۱۳۸۵: ۱۷۴)

به موجب بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی ایران یکی از وظایف مهم قوه قضائیه انجام اقدامات مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمان است. قوه قضائیه با تدوین سیاست‌های پیشگیرانه مناسب اجتماعی و فرهنگی و استفاده از این ظرفیت‌ها در جامعه می‌تواند رسالت مهم خود را در جهت تأمین امنیت جامعه، کنترل بزهکاری، اصلاح مجرمان و جلوگیری از بازگشت مجدد به جامعه مطرود بزهکاران

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تأسیس و گسترش مراکز مشاوره حقوقی در کشور به منظور افزایش دانش حقوقی و جلوگیری از کشانده شدن افراد در معرض خطر به سمت جرم؛

برگزاری همایش‌های استانی با هدف شناساندن بسترهای جرم‌زا و گسترش آگاهی عمومی در ارتباط با جرایم و منابع و عوامل جدید جرم؛

هدایت بخش درخور توجهی از فیلم‌های سینمایی، سریال‌ها و نیز برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی در راستای افزایش آگاهی عمومی نسبت به جرایم و پیامدهای آن و نیز تقویت همبستگی و سرمایه اجتماعی به عنوان سپر محافظتی در مقابل جرایم اجتماعی؛

هشدارهای مکرر نظام قضایی به خرده نظام‌های اقتصادی، خانواده‌ها و نهادهای امنیتی در ارتباط با همکاری کاربردی با نظام قضایی از طریق جلوگیری از ایجاد بسترهای جرم‌زا؛

برقراری ارتباط مؤثر و کاربردی با آموزش و پرورش به منظور گنجاندن موضوع دانش اجتماعی پیرامون جرم، ریشه‌ها، خطرهای در کمین دانش‌آموزان و نیز موضوع همبستگی یا سرمایه اجتماعی در کتاب‌های درسی؛

استفاده از سازوکارهای کنترلی اجتماعی برگرفته از دین و سنت‌ها، امر به معروف و نهی از منکر و نیز سازوکارهای کنترلی مدنی در ارتباط با پیشگیری از جرم و آگاهاندن مردم در خصوص جرایم و عوامل جرم‌زا؛

استفاده از بازوهای مشورتی و نهادی یادشده برای تحکیم هویت دینی و ملی و عناصر ملی‌گرایی به منظور جلوگیری از گرایش افراد در معرض خطر به سمت جرم و معرفی پیامدهای منفی جرایم برای توسعه و عظمت ملی کشور؛

قانون‌گذار اولین گزینه برای ساختار بخشی به پیشگیری از جرم دولتی است که می‌تواند در جهت کاهش انحرافات مقامات دولتی به کار برده شود. به طور کلی مواد نسبتاً زیادی در قوانین مختلف برای پیشگیری از جرم وجود دارد اما برای جرایم دولتی به صورت ویژه چنین چیزی پیشبینی نشده است. البته برای پیشگیری از جرایم اقتصادی منصوب به مقامات دولتی همچون اختلاس، راهکارهایی پیش بینی شده است اما اینکه جرایم اقتصادی مقامات دولتی باید به صورت خاص در حیطه ی جرایم دولتی قرار گیرد خود موضوعی دیگر است که در این بحث نمیخواهیم به آن بپردازیم. به نظر می‌آید باید قوانین موثر در این زمینه را مورد بررسی قرار دهیم.

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

همکاری سایر ارگان ها در اجرای برنامه های پیشگیری. برنامه پنجم توسعه، با اتخاذ سیاست های کلی و تأکید بر مفاهیمی چون رشد اقتصادی، توسعه سرمایه گذاری، بهبود فضای کسب و کار، تقویت و توسعه نظام استاندارد ملی، افزایش نقدینگی صندوق توسعه ملی، حمایت از بخش های مختلف اقتصادی کشور، اصلاح ساختار نظام بانکی، ایجاد ساختارهای مناسب برای ایفای وظایف حاکمیتی و تبدیل نظام بودجه ریزی کشور به بودجه ریزی عملیاتی، به دنبال ایجاد جریان صحیح و سالم اقتصادی در کشور است.

۱-۳. آسیب شناسی جرم ستیزی

ستیز با جرم بیشتر در وهله ی اول نیاز به شناخت ابعادی از جرم دارد که با توجه به رفتارهای انحرافی اولیه رشد می کند و در نهایت به قوتی می رسد که باعث صدمه به جامعه می گردد. از همین رو خطابه اصلی ما این است که جرم نمی تواند بدون وجود رفتار انحرافی که به نوعی شروع به جرم نیز محسوب می شود، رخ دهد. شناسایی چنین رفتار های انحرافی پیش از جدی شدن آن می تواند به مبارزه با جرم معنا داده و اغلب منجر به پیروزی گردد. اما مسئله ای که برای موضوع اصلی ما وجود دارد این است که چه مبارزه ی هوشمندانه ای در برابر جرم قاچاق ارز با سوءاستفاده از دور زدن تحریم ها صورت گرفته است؟ بهتر است سوال را اینگونه بپرسیم که چه مبارزه ی هوشمندانه ای در برابر جرم قاچاق ارز با سوءاستفاده از دور زدن تحریم ها باید صورت بگیرد؟ پاسخ بدیهی ما به این سوال این است که باید منشاء مشکل یا معضل منجر به رفتار انحرافی شناسایی شود و از طریق قانون جرم انگاری گردد و در نهایت پاسخ دهی به آن جنبه ی کیفری به خود بگیرد. با این حال بهتر است چند نکته را در نظر بگیریم.

اول اینکه چنین جرمی یک آسیب جدی برای کل جامعه به حساب می آید که با هر بار ارتکاب آن از سوی اشخاص مختلف بخشی از سرمایه کشور به باد می رود.

دوم اینکه این جرم دارای وسعت بسیار زیادی است. البته این مسئله بدیهی است که «کلا ریسک کم و سود زیاد مرتبط با جرایم اقتصادی، آن را به یک فعالیت بسیار جذاب برای گروه های جنایت سازمان یافته تبدیل کرده است. به دلیل پیچیدگی تحقیقات مورد نیاز، احتمال کشف و پیگرد تقلب کم است. این امر به ویژه در مورد موارد کلاهبرداری که فقط از طریق همکاری بین المللی قابل کشف است و برای جرائم اینترنتی که نیاز به ایجاد صلاحیت قضایی دارند، صادق است.»

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

افشاگری های انجام شده در زمینه جرایم اقتصادی دولت بوده است که « بعضا از سوی مقامات دولتی و یا برخی اشخاص بانک مرکزی صورت گرفته است.»

تغییر و تحول زیرساختی قوانین با توجه به تدابیر دوراندیشانه ی قانونگذار می تواند به در راستای افشاگری که عملا به صورت پراکنده در قوانین آمده است، مساعدت جدی بنماید. در واقع باید حمایت از افشاگری علیه جرایم دولتی و سازمان یافته در یک سری قوانین جدا با مواد آکنده از پراکنده گویی، تنظیم شود. چنین امری نیز نیازمند فهم دقیق زیرساخت های افشاگری در قوانین ایران است که البته این امر می تواند با نگاهی به اصول قانون اساسی در مورد حق مردم در رابطه با آگاهی از هر گونه اعمال دولت از طریق رسانه ها و نهادهای مردم نهاد صورت گیرد.

در این مورد می توان به برخی از جنبه های موجود در ماده ۱۷ قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد اشاره کرد که بیان می دارد: « دولت مکلف است طبق مقررات این قانون نسبت به حمایت قانونی و تأمین امنیت و جبران خسارت اشخاصی که تحت عنوان مخبر یا گزارش دهنده، اطلاعات خود را برای پیشگیری، کشف یا اثبات جرم و همچنین شناسایی مرتکب، در اختیار مراجع ذی صلاح قرار می دهند و به این دلیل در معرض تهدید و اقدامات انتقام جویانه قرار می گیرند، اقدام نماید. اقدامات حمایتی عبارتند از:

الف - عدم افشاء اطلاعات مربوط به هویت و مشخصات خانوادگی و محل سکونت یا فعالیت اشخاص مذکور، مگر در مواردی که قاضی رسیدگی کننده به لحاظ ضرورت شرعی یا محاکمه عادلانه و تأمین حق دفاع متهم افشاء هویت آنان را لازم بداند. چگونگی عدم افشاء هویت اشخاص یاد شده و همچنین دسترسی اشخاص ذی نفع، در آیین نامه اجرائی این قانون مشخص می شود.

ب - فراهم آوردن موجبات انتقال افراد مذکور با درخواست آنان به محل مناسب دیگر در صورتی که در دستگاههای اجرائی موضوع بندهای (الف)، (ب) و (ج) ماده (۲) این قانون شاغل باشند، دستگاه مربوط موظف به انجام این امر است و این انتقال نباید به هیچ وجه موجب تقلیل حقوق، مزایا، گروه شغلی و حقوق مکاتبه مستخدم گردد.

ج - جبران صدمات و خسارات جسمی یا مالی در مواردی که امکان جبران فوری آن از ناحیه واردکننده صدمه یا خسارت ممکن نباشد. در این صورت دولت جانشین زیان دیده محسوب می شود و می تواند خسارت پرداخت شده را مطالبه نماید.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شده است) به تشخیص کارگروه احراز، گزارشگر می‌تواند از پاداش های غیرنقدی موضوع این ماده و همچنین یک هدیه نقدی به میزانی که کارگروه احراز تعیین می کند، بهره مند شود.^۱ «
پیشگیری از برخی جرایم همچون جرایم دولتی بسیار دشوارتر از جرایم معمولی حتی جرم قتل است چرا که در برخی جرایم دولتی، مجرم خود می تواند مجری قانون باشد. این مسئله به قدری پیچیده است که تنها با قانون گذاری و یا جرم انگاری برخی از ارکان جرایم دولتی نمی توان از آن پیشگیری کرد و یا پیشگیری اجتماعی، وضعی و غیره تنها بخشی از گوشه های این جرم را می توانند پوشش دهند. به همین خاطر افشاگری یا همان سوت زنی می تواند گزینه ای برای تشخیص سریع جرم و علاج خلاء هایی باشد که موجب جرم افزایی در سیستم دولت می شوند. البته اعلام جرائم و یا افشای شروع به جرم دولتی بستگی به شرایط بسیاری دارد.

در این مورد، به طور ویژه باید توجه نمود که اعلام جرایم به هر نوعی که باشد، یک تکلیف یا وظیفه و یا الزام قانونی نمی باشد و به غیر از موارد خاص مصرح در قانون، به صورت دقیق جرم انگاری نشده است. البته شایان ذکر است با توجه به احتمال وجود عواقب جدی که کشف و افشای رسانه ای جرایم واجد حیثیت عمومی، پی داشته باشد، نظر بر این است به جز در مواردی که افشاگر یا سوت زن برای جرم مزبور دلایل قطعی و محکمه پسند در دست دارد، از افشای جرم در رسانه ها پرهیز نموده و صرفا موضوع به اطلاع مراجع دولتی ذیالاح برساند. (محسنی، ۱۳۹۴: ۳۹۴) اما گذشته از اینها و به طور کلی افشاگری بدین معناست که اطلاع رسانی در مورد جرایم دولتی فاقد هرگونه تکلیف قانونی می باشد. چرا که افشاگر می تواند نقش حائز اهمیتی در ارتقای عملکرد دولت ها و افزایش سطح کیفیت آن ها داشته باشد و همچنین به نحوه اداره سازمان ها، مسئولیت شرکتي دولت، سلامت اداری در دولت کمک شایانی برساند. مسلما انجام چنین اقدامی، برخاسته از احساس مسئولیت اجتماعی افشاگران در راستای پیشگیری جرایم بعدی دولت است. در چنین حالتی وجود مسئولیت اجتماعی در فرد افشاگر، سبب ایجاد تعادل میان توسعه اقتصادی، رفاه و زیست بوم های جامعه می شود یا به سخن دیگر دولت یا مقامات دولتی با ترس از افشای ارتکاب جرایم، تا حد زیادی از آن خودداری می کنند و همین عمل به خودی خود اصل هدف پیشگیری از جرایم دولتی در افشاگری را ثابت می کند.^۲ روشن است که ارائه

¹ https://www.shada.ir/_shada.mefa/documents/1/sootzani.pdf

² Luca Ferri ORCID Icon, Annamaria Zampella ORCID Icon & Adele Caldarelli ORCID Icon, Addressing Corruption: Identifying the Factors Affecting the Disclosure of Anticorruption Plans in Italian Local Governments, International Journal of Public Administration, 2021 . at:

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

از دیدگاه دقیق، حقوقی، چنین امری مجازات نیست و صرفاً تعیین تکلیف مال موضوع جرم است عدم تعیین مجازات صریح برای قاچاق ارزی داخلی در مقابل قاچاق ارز ورودی و خروجی را میتوان هم گزینه ای بر وضع قانون برای شرایط اضطراری دانست و هم نشانه ای از جرم انگاری موسع که اصلاح آن در شرایط فعلی ضروری بنظر میرسد. (ستوده گندشمین، و همکاران، ۱۳۹۵ : ۹۶ - ۱۲۰)

همچنین در ماده (۲۵) قید شده در صورتیکه ارتکاب قاچاق ارز بصورت انفرادی یا سازمان یافته بقصد مقابله با نظام ج.م.ا یا با علم به موثر بودن آن صورت گیرد مشمول قانون مجازات اخلاالگران در نظام اقتصادی کشور میشوند. حال با توجه به شرایط حاکم بر مبادلات ارزی مابین کشورمان با سایر کشورهای دیگر که پیامد برجام می باشد، بر اساس این بند از قانون و با توجه به عدم امکان انتقال ارز از طریق سیستم بانکی و الزام پرداخت هزینه های مرتبط با کشتیهای خارجی به ارز کلیه شرکتهای نمایندگی کشتیرانی که به طریقی تحریم را دور میزنند مفسد فی الارض خواهند بود.

ابهام نقد آمیز دیگری که در خصوص مجازات قاچاقچیان ارز وجود دارد مربوط به ماده (۵۸) ق. ش.م.ق.ک است که صراحتاً بیان داشته در کلیه جرایم و تخلفات موضوع این قانون در خصوص کالا و ارز، در صورت موجود نبودن عین کالا و یا ارز، قاچاق مرتکب حسب مورد علاوه بر محکومیت به مجازاتهای مقرر، به پرداخت معادل ارزش کالا و ارز نیز محکوم میشود

فارغ از اینکه قانونگذار چگونه بدون کشف ارز، قاچاق مرتکب را به قاچاق ارز متهم می کند، جای بس تأمل دارد! نکته مهم اینست؛ بافرض ثبوت اتهام، موصوف میزان ارز قاچاق شده بایستی چگونه تعیین شود تا معادل ارزش آن مرتکب محکوم به پرداخت گردد؟ اگر منظور قانونگذار استناد به اقایر مرتکبین است، همین امر نیز خالی از ایراد نیست چراکه واگذاری تعیین میزان مجازات مالی مجرم به خودش، هیچ منطق عقلانی و حقوقی و حتی شرعی ندارد نه اگر منظور قانونگذار اثبات از طریق سایر ادله اثبات جرم است شهادت سوم، سوگند و علم (قاضی باز ابهاماتی وارد است که قابل بررسی هستند.

نکته مهم دیگری هم که قانونگذار در این ماده از آن کوتاهی کرده عدم تعیین نوع پرداختی مرتکب است که آیا شامل جزای نقدی است؟ یا جریمه نقدی؟

از نقدهایی دیگر که میتوان به این قانون نوشت در باب مجازاتهای تکمیلی است. قانونگذار در ماده (۶۳) قانون به صراحت هرگونه اقدام در خصوص مجازاتهای تبعی و تکمیلی تعدد و تکرار جرم قاچاق ارز را به ق.م.ا منوط کرده است، لیکن در ماده ۶۹ ق. م.ق.ک نسبت به برشمردن مجازاتهای تکمیلی درخصوص قاچاق کالا و ارز اقدام نموده است حال سؤال اینجاست وقتی قانونگذار در یک قانون

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

537:1999) با فهم این موضوع می‌توانیم بگوییم که گام اول قانونگذار باید تمرکز بر روی ابعاد اینگونه رفتارهای انحرافی باشد که عمدتاً نیز برای دور زدن تحریم‌ها از شرکت‌های واسطه‌ای دولتی استفاده می‌شود. اگر در قانون برای چنین مسئله‌ای حمایتی در نظر گرفته نشود قطعاً جرم تلقی کردن چنین امری نیز بسیار مشکل است.

۳. آسیب‌شناسی آثار جرم قاچاق ارز از طریق دور زدن تحریم‌ها

۳-۱. ظرفیت‌سازی جرایم اقتصادی در سایه تحریم‌ها

به نظر می‌رسد تحریم‌ها خود به خود باعث ایجاد راه‌هایی در جهت سوءاستفاده و سود شخصی برخی دلالان و تاجران واسطه‌ای گشته است. در واقع تاجران و دلالانی که بدین طریق سود می‌کنند و اصطلاحاً به آن‌ها و رابط‌های آن‌ها «کاسبان تحریم» نیز گفته می‌شود، سودهای هنگفتی از ارزشهایی که دولت برای دور زدن تحریم‌ها در اختیارشان می‌گذارد، می‌کنند. در چنین حالتی به نظر می‌رسد تنها یک راه برای ظرفیت‌سازی جرایم اقتصادی در سایه تحریم‌ها می‌ماند و آن هم سازمان‌دهی تعریف انحراف‌ها و تخلفات ارزی است که باید از سوی قانون‌گذار صورت بگیرد.

با عنایت به تعریف قاچاق ارز و تخلف ارزی به نظر می‌رسد در خصوص قاچاق ارز و تخلفات ارزی، تفاوت‌های ذیل مشهود است الف- رکن قانونی تخلفات، ارزی مواد ۱۰ و ۱۱ قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۶۷/۱۲/۲۳ مجمع تشخیص مصلحت نظام و همچنین بند «الف» ماده ۴۲ قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱/۴/۱۸ مجلس شورای ملی می‌باشد ولی رسیدگی به قاچاق ارز امروزه براساس قانون مبارزه با قاچاق ۱۳۹۲ می‌باشد و سابقاً نیز براساس قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب سال ۱۳۱۲ کالا و ارز مصوب به عمل می‌آمد.

ب هم چنین قاچاق ارز می‌تواند خارج از سیستم بانکی به طور غیر قانونی صورت گیرد، ولی تخلفات ارزی در بستر عملیاتهای بانکی و همراه با اخذ مجوزهای بانکی صورت می‌گیرد.

پ- رسیدگی به تخلفات ارزی حسب مورد در دادگاههای عمومی و یا شعب سازمان تعزیرات حکومتی صورت می‌گیرد اما رسیدگی به جرم قاچاق ارز حسب مورد امروزه بر اساس ماده ۴۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب (۱۳۹۲) در محاکم انقلاب و یا شعب سازمان تعزیرات حکومت به عمل می‌آید. ت قاچاق ارز می‌تواند مشمول مجازاتهای تکمیلی و تبعی محرومیت از حقوق اجتماعی قرار گیرد، اما تخلفات ارزی این چنین نیست.

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شناسایی نشده و ظرفیت سازی های مناسب نیز برای آن انجان گرفته است اما در نتیجه ی امر می توان اینگونه بیان کرد که بی شک مضار قاچاق ارز بر پیکره اقتصادی هر کشوری تدابیر لازم را برای مقابله با آن و به تعبیر قانونگذاری «مبارزه» با آن را میطلبد و هر چه که این تدابیر بیشتر منطبق با واقع، باشد مهار آن آسانتر است. نهایتاً قانونگذار در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۳۹۲ و قانون اصلاح آن در ۱۳۹۴ در بند(خ) از ماده (۲) قانون قاچاق ارز را تعریف کرده است. همچنین تعریف ارز نیز در بند (پ) ماده (۱) این قانون بیان شده است ضمانت اجرایی کیفری جرم در حکم قاچاق ارز نیز در تبصره (۲) ماده (۷) ق. م.ق.ک ۱۳۹۴ آورده شد. همچنین براساس ماده (۱۷) دستورالعمل اجرایی ضوابط ناظر بر ارز همراه مسافر عدم رعایت ضوابط دستورالعمل مذکور، مشمول مجازات مقرر در ق. م.ق.ک مصوب ۱۳۹۲ خواهد بود. مجازات قاچاق ارز نیز با توجه به قانون مبارزه با قاچاق کالاوارز و قانون مبارزه با اخلال در نظام اقتصادی حسب مورد اعم از اینکه قاچاق ارز به قصد ضربه زدن به نظام یا بدون آن قصد، عمده باشد یا غیر، عمده سازمان یافته باشد یا نه مرتکب قاچاقچی حرفه ای باشد یا نه و همچنین توسط شخص حقیقی ارتکاب یابد یا شخص حقوقی متفاوت است. علیرغم اینکه قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۳۹۲ و قانون اصلاح، آن قانون جامع و کاملی است لیکن دارای ابهامات و انتقاداتی است که از آن جمله می توان به ماده (۷) اشاره کرد که احکامی را مقرر داشته است که این تصور به ذهن می آید که گویا قانونگذار قصد داشته است که از هر نوع معامله ارز جز در بازارهای رسمی جلوگیری کند و آن را مشمول عنوان قاچاق قرار دهد. همچنین مفهوم دولت و بانک مرکزی در تبصره (۳) خلط شده است. درست است که دولت در مفهوم عام آن شامل بانک مرکزی نیز میشود و بانک مرکزی نیز یک دستگاه حاکمیتی است اما باید توجه داشت که در همین قانون، وظایف بانک مرکزی و دولت جدا از یکدیگر ذکر شده و نظر میرسد که قانونگذار به این تفکیک وظایف توجه داشته است. ابهام مهمتری که بر اساس ماده (۷) ایجاد میشود اینست که آیا خریدوفروش ارز صرفاً در صرافیها و بانکها میتواند انجام شود یا اینکه معامله موردی ارز در خارج از صرافیها و بانکها نیز مجاز است؟ ظاهراً تبصره (۲) خلاف این امر را مقرر و فروش ارز را در صورتیکه خارج از واحدهای تعیین شده توسط دولت و بوسیله اشخاص و واحدهای صنفی صورت گیرد ممنوع میداند و نتیجه این ممنوعیت نیز براساس سایر مواد ق.م.ق.ک از جمله ماده (۲) محکومیت مرتکب به جرم قاچاق ارز است چنین مقرره بسیار سختگیرانه در عمل میتواند دشواریهای بسیاری را ایجاد کند نکته مهم اینست که اگرچه قانونگذار جرم قاچاق ارز را بسیار موسع تعریف کرده است، اما در تعیین مجازات آن رویکردی کاملاً متفاوت اخذ کرده است. در

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

ورود خروج حمل و حواله ارز فیزیکی را خلاف مقررات دولت جرم شناخته بلکه این ممنوعیت را به ارزهای الکترونیک نیز تسری داده است. مصادیق قاچاق ارز امروزه یکی از پرچالشترین مباحث حقوق کیفری اختصاصی میباشد؛ تا کنون فانوگذار مصادیق قاچاق ارز را احصاء نبوده است ولی در خصوص تخلفات ارزی مصادیقی را در قانون تعزیرات حکومتی ذکر نموده است.. به نظر میرسد مصادیق قاچاق ارز را بتوان از دستورالعمل تاسیس، فعالیت و نظارت بر ۱۳۹۳ شورای پول و اعتبار صرافی ها» مصوب ۱۳۹۳ به شرح زیر احصاء نمود

انجام عملیات صرافی در خارج از نشانی ثبت شده

معامله با ارزهای غیر مجاز

انجام عملیات صرافی در فضای اینترنتی و یا مجازی

عدم ارائه فاکتور یا رسید معتبر

عدم اقدام به شناسایی و احراز هویت مشتری

انجام معاملات عمده خارج از زمان مجاز

عدم اعلام همزمان نرخ خرید و فروش ارز در محل استقرار صرافی و یا تارنمای صرافی

عدم معاملات ثبت سیستمی

بنابراین مراد از تخلفات ارزی آن دسته از تخلفاتی است که علی رغم آنکه موضوع آن ارز است لیکن مشمول تعریف جرم قاچاق ارز نمیگردد لذا تحت این عنوان قابل پیگرد نخواهد بود؛ لازم به ذکر است این امر به این معنا نیست که هیچ ضمانت اجرایی برای این اعمال وجود ندارد بلکه حسب مورد قابل پیگیری در مراجع مربوط خواهند بود و برای هر یک به تفصیل ضمانتهای اجرایی مقرر گردیده است از تتبع در مقررات فعلی و قانون تعزیرات حکومتی میتوان سه مصداق از تخلفات ارزی را معرفی نمود که عبارتند از عدم اجرای تعهدات وارد کنندگان در قبال دریافت ارز و خدمات دولتی؛ عدم اجرای تعهدات تولید کنندگان در قبال دریافت ارز و خدمات دولتی؛ فروش ارزی ریالی.

بهتر آن است که قانون گذار براساس ملاک و معیار مشخص جرم انگاری کند. ملاحظه اصلی این نوع جرم انگاری آن است که مشابه آنچه که در قانون مجازات اخلاالگران در نظام اقتصادی کشور وجود دارد نباید ملاکهای مدنظر قانون گذار، مفاهیمی مبهم و کلی و تفسیر پذیر باشند؛ چراکه مفهوم «اخلال»، مفهوم کلی و مبهمی است که قابل تفسیر و انتساب به مصادیق متعددی است که بیان مصادیق به صورت تمثیلی ضمن این مفهوم کلی میتواند به تضییع حقوق مردم منجر شود و اصل قانونی بودن جرم و

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

معظمی، شہلا. (۱۳۸۶). "پیشگیری جرم شناختی". فصلنامه پژوهشی تحلیلی و آموزشی مجله، سال اول، تابستان، شماره ۱، ۹۳.

نجفی ابرنآبادی، علی حسین. (۱۳۸۲). مباحثی در علوم جنایی: تقریرات درس جرم‌شناسی مقاطع دکتری و کارشناسی ارشد. (مجموعه دو جلدی). به کوشش شهرام ابراهیمی.

وروایی، اکبر. (۱۳۹۴). "نقش نظارت سازمانی در پیشگیری از جرایم و تخلفات کارکنان نیروی انتظامی". فصلنامه نظارت و بازرسی، ۳۱، ۵۰.

هاشمی، حمید و فرهمند، حیدرضا. (۱۳۹۲). "سیاست جنایی مشارکتی پلیس در بسترسازی امنیت اجتماعی محله‌محور". فصلنامه دانش انتظامی پلیس پایتخت، ۶(۴)، ۳۰.

Aldaz Odriozola, M., & Álvarez Etxeberria, I. (2021). Determinants of Corporate Anti-Corruption Disclosure: The Case of the Emerging Economies. *International Journal of Public Administration*, 13(3462).

DeLeon, P. (1993). *Thinking About Political Corruption*. Armonk, NY and London: M.E. Sharpe.

Ferri, L., Zampella, A., & Caldarelli, A. (2021). Addressing Corruption: Identifying the Factors Affecting the Disclosure of Anticorruption Plans in Italian Local Governments. *International Journal of Public Administration*, 44(7), 520–537. <https://doi.org/10.1080/01900692.2021.2001011>

Harrison, G. (1999). Corruption as "Boundary Politics": the State, Democratisation, and Mozambique's Unstable Liberalisation. *Third World Quarterly*, 20(4), 537–550. <https://doi.org/10.1080/01900692.2021.2001011>